

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ПРАВознавство» ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ НЕЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

EDUCATIONAL DISCIPLINE "JURISPRUDENCE" AS AN EFFECTIVE MEANS OF FORMING THE LEGAL CULTURE OF STUDENTS OF NON-LAW INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Лисенко І.В., к.ю.н., доцентка,
завідувачка кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Кузьменко О.В., к.пед.н., доцент,
доцент кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Гаряєва Г.М., доцентка кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті аналізується роль навчальної дисципліни «Правознавство» у системі засобів формування правової культури студентів не юридичних закладів вищої освіти. Зазначається, що від студентства як потенційних і майбутніх фахівців, що будуть задіяні у різних сферах суспільних відносин залежить майбутнє країни, її динамічний і поступальний розвиток. У зв'язку з цим, важливим аспектом її становлення є формування правової культури. У цьому процесі повинен реалізовуватися широкий спектр найрізноманітніших заходів та не в останню чергу заходи, у межах яких студенти отримують правові знання та певні навички з цим пов'язані. Якщо ж говорити виключно про студентів не юридичних закладів вищої освіти, то одним із суттєвих чинників, який покликаний сприяти належному формуванню правової культури та підвищувати її є належне викладання та вивчення студентами навчальної дисципліни «Правознавство».

Вищенаведене зумовлено тим, що указана навчальна дисципліна є концентратом юридичних знань та акумулює основні, базові юридичні положення, що стосуються найрізноманітніших аспектів функціонування національної правової системи. Вона охоплює базові знання як мінімум з семи навчальних дисциплін, які стосуються засадничих аспектів юриспруденції. Кожна з цих дисциплін, яка у межах навчальної дисципліни представлена окремим блоком, охоплює той чи інших аспект, який здатен змістовно вплинути на формування правової культури та підвищити її з того чи іншого напрямку. Безперечно, такого результату можна досягти лише за умови належного викладання такої дисципліни, творчого підходу до подачі відповідного матеріалу, збагачення практичними прикладами та задачами як ефективним педагогічним інструментом, відповідального ставлення до навчального процесу як з боку викладачів, так і студентів тощо.

Ключові слова: правова культура, правова культура студентів, правосвідомість, правове навчання та виховання, педагогічні інструменти, правознавство.

The article analyzes the role of the educational discipline "Jurisprudence" in the system of means of forming the legal culture of students of non-law institutions of higher education. It is noted that the future of the country, its dynamic and progressive development depends on students as potential and future specialists who will be involved in various spheres of social relations. In this regard, an important aspect of its formation is the formation of a legal culture. In this process, a wide range of the most diverse activities should be implemented, and not least the activities in which students acquire legal knowledge and certain related skills. If we talk exclusively about students of non-law institutions of higher education, then one of the essential factors, which is designed to contribute to the proper formation of legal culture and increase it, is the proper teaching and study by students of the academic discipline "Jurisprudence".

The above is due to the fact that the specified academic discipline is a concentrate of legal knowledge and accumulates basic, basic legal provisions relating to the most diverse aspects of the functioning of the national legal system. It covers the basic knowledge of at least seven academic disciplines that relate to the fundamental aspects of jurisprudence. Each of these disciplines, which is represented by a separate block within the educational discipline, covers one or another aspect that is able to meaningfully influence the formation of legal culture and improve it in one direction or another. Undoubtedly, such a result can be achieved only under the condition of proper teaching of such a discipline, a creative approach to the presentation of relevant material, enrichment with practical examples and tasks as an effective pedagogical tool, a responsible attitude to the educational process on the part of both teachers and students, etc.

Key words: legal culture, legal culture of students, legal awareness, legal education and upbringing, pedagogical tools, jurisprudence.

Сучасні реалії трансформації Української держави та суспільства ставлять на порядок денний серед інших складових і питання формування належного рівня правової культури. Остання, будучи невід'ємною складовою загальної культури, має індивідуалізовану специфіку та свою суттєву спрямованість, яка значно актуалізується на перехідних етапах розвитку соціуму. Підвищена динаміка технологічного розвитку, запровадження нових технологічних можливостей для вчинення різноманітних, у тому числі й юридично значущих дій виступають додатковим чинником стимулювання формування активного наукового пошуку проблематики правової культури взагалі та стосовно окремих категорій суспільства зокрема. З огляду на потребу динамічного розвитку усіх галузей народного господарства у цьому ключі слід приділити увагу і формуванню правової культури студентів. Це пов'язано з тим, що від студентства як потенційних і майбут-

ніх фахівців, що будуть задіяні у різних сферах суспільних відносин залежить майбутнє країни, її динамічний і поступальний розвиток.

А. А. Гусенко наводить такі аспекти, що актуалізують проблематику правової культури студентства загалом. Серед них називаються необхідність їх виховання у душі активної участі у формуванні правової держави і законності, забезпечення студентів правовою інформацією щодо чинного законодавства та практики його застосування, потреба у профілактиці правопорушень, що вчинюються у зв'язку з наявністю яскравих проявів правового нігілізму, цинізму та аморальності, формування правової культури європейського типу, що надасть можливість громадянам інтегруватись у європейський та світовий правовий простір для реалізації своїх законних приватних та публічних інтересів [1, с. 27].

З наведеним підходом щодо актуальності питань правової культури студентів слід погодитися та додати їхню активну участь не лише у розбудові правової держави, але й громадянського суспільства як системи самоврядних, дієвих та активних соціальних інститутів, які здатність своєю діяльністю спрямувати державу до її формування як демократичної, соціальної і правової. Крім того, на наш погляд, розвинена та висока правова культура студентів передбачає не лише знання чинного законодавства та практики його застосування, але й формування певного прогресивного критичного ставлення до нього. Це зумовлено тим, що правова культура апріорно ставить питання не лише про те, як є, але й про те, як повинно бути, у тому числі й у сфері права, законодавства, практики його застосування.

Отже, актуальність формування правової культури студентів не викликає сумнівів. При цьому існують найрізноманітніші заходи впливу на ці процеси, серед яких у першу чергу слід назвати ті канали, за посередництвом яких студенти отримують правові знання та певні навички. Якщо йдеться про студентів-юристів, то майже вся їх діяльність з опанування відповідної спеціальності полягає у вивченні правових та тісно пов'язаних ними навчальних дисциплін. Якщо ж говорити про студентів не юридичних закладів вищої освіти, то одним із суттєвих чинників, який покликаний сприяти належному формуванню правової культури та підвищувати її рівень є належне викладання та вивчення студентами навчальної дисципліни «Правознавство». З огляду на об'єктивну потребу у засвоєнні правових знань студентами-юристами, проблематику формування їх правової культури слід розглядати окремо. Саме тому, ми вважаємо зосередити свою увагу на ролі навчальної дисципліни «Правознавство» в аспекті формування правової культури студентів не юридичних закладів вищої освіти.

У контексті формування правової культури як суспільства в цілому, так і окремих соціальних груп чи індивіда, слід відштовхуватися від загальнотеоретичного концепту «Правова культура». Остання у юридичній літературі тлумачиться по-різному, але всі дефініції мають схожий вектор її спрямування. Зокрема, О. В. Ткаля вважає, що правова культура особи неподільно пов'язана із правовою культурою суспільства. Остання відображає рівень розвитку правосвідомості у суспільстві, системи права та законодавства, юридичної практики та правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, що було створено людьми у сфері права [2, с. 40]. Схожої позиції дотримуються і Т. Є. Кагановська та Є. І. Григоренко, які зазначають, що правова культура – це якісний (квалітативний) рівень правового розвитку суспільства в цілому, тих чи інших соціальних груп або окремо взятого індивіда. Високий рівень правової культури є необхідною передумовою розбудови правової, демократичної держави з розвинутими інститутами громадянського суспільства. Крім того, правова культура є важливою та визначальною складовою національної правової системи [3, с. 101].

Більш широкий погляд на правову культуру сформулювала Г. Попадинець. Вона вважає, що правова культура є системою поглядів, переконань, оцінок та установок стосовно важливості, соціальної цінності та необхідності належної реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, дисципліни, забезпечують соціальну поведінку у правовій сфері. У зв'язку з цим, на думку дослідниці є підстава для того, щоб говорити про єдність правосвідомості та практичного освоєння права. Крім того, правова культура має діяльну природу, що зумовлено тим, що правові ідеали, традиції, стереотипи мислення та поведінка формуються у процесі правової діяльності та є її результатом [4, с. 66].

Отже, наведеним доволі широкий погляд на правову культуру з багатьма сегментами все одно зводиться

до поведінкових характеристик особи. І це не випадково, адже кінцева мета правового регулювання полягає у забезпеченні домінування у суспільстві правомірної поведінки у структурі юридично значущої поведінки. Наведене повною мірою стосується і студентів, оскільки останні повинні усвідомлювати свій високий соціальний статус та значну роль у суспільстві як безпосередньо під час навчання, так і після нього. Саме тому формування правової культури з метою забезпечення правомірної поведінки студентів як майбутніх фахівців є важливим завданням та не в останню чергу й навчальних закладів.

У цьому аспекті важливо звернути увагу і на те, що у межах правової та педагогічної доктрини можна зустріти підходи до адаптації визначення правової культури до такої категорії населення як студенти. Зокрема, А. А. Гусенко під правовою культурою студентів розуміє сполучення інтелектуально-вольових та морально-психологічних інтегрованих складників, що узгоджено взаємодіють та здійснюють свій вплив у правосвідомості, навичках і звичках, розумінні й почуттях, що регулюють власну поведінку у визначенні правомірної мети, правомірних шляхів та засобів її досягнення, нетерплячості до правопорушень, справедливості, відповідальності, усвідомлені потреби у правовій самоосвіті. Як багатомірне, системне і динамічне особистісне утворення правова культура студентів є сукупністю правових знань, а також ставленням до права саме як до важливої соціальної цінності. Крім того, подається розуміння правової культури як соціально-педагогічного явища і в цьому аспекті йдеться про міру і спосіб творчої самореалізації студента у правовому регулюванні своєї майбутньої професійної діяльності [1, с. 28].

Своєю чергою, С. В. Зубчевська пише про те, що формування правової культури особистості студента як молододі людини у сучасних умовах постає базовим і провідним завданням виховної роботи педагогічних колективів. Як один із можливих шляхів розв'язання поставлених завдань важливої ролі набуває правове виховання молоді у вищих навчальних закладах. Його мета забезпечити формування високої правової культури молодого покоління, яка передбачає глибокі правові знання і прагнення поглиблювати їх, свідоме ставлення до прав та обов'язків, повагу до законів і правил людського співжиття, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати їх [5].

Вочевидь, глибокі правові знання та відповідні навички й позитивні установки можна сформувати у першу чергу через високоякісне викладання навчальної дисципліни «Правознавство». Це зумовлено тим, що наведена навчальна дисципліна є концентратом юридичних знань та акумулює основні, базові юридичні положення, що стосуються найрізноманітніших аспектів функціонування національної правової системи.

Концептуально та змістовно навчальна дисципліна «Правознавство» з метою забезпечення студентів не юридичних навчальних закладів базовими знаннями з юриспруденції охоплює такі окремі блоки: 1) основи вчення про державу; 2) основи теорії права; 3) основи конституційного права; 4) основи цивільного права; 5) основи сімейного права; 6) основи трудового права; 7) основи адміністративного права; 8) основи кримінального права. Окремі робочі програми з цієї дисципліни охоплює й деякі інші блоки. Але, навіть виходячи з наведеного вище підходу, можна зробити висновок про те, що навчальна дисципліна охоплює як мінімум сім навчальних дисциплін, які стосуються засадничих аспектів юриспруденції. Кожна з цих дисциплін, яка у межах навчальної дисципліни представлена окремим блоком, охоплює той чи інших юридичний аспект, що здатен змістовно вплинути на формування правової культури та підвищити її.

Передусім, якщо говорити про таку якість правової культури як розуміння правової природи сучасної держави

студент шляхом вивчення навчальної дисципліни «Правознавство» отримує необхідну правову інформацію про ознаки держави, її юридичні параметри (форму держави, її тип), механізм її функціонування тощо. Таку інформацію та відповідні позитивні юридичні настанови студент отримує завдяки засвоєнню основ вчення про державу, як складової навчальної дисципліни.

Розумінню студентом ключових параметрів правової держави та особливостей її розбудови сприяє вивчення основи теорії права та основ конституційного права України. Наведений аспект вважається одним з найважливіших у системі формування правової культури будь-якої особистості. Це зумовлено тим, що правова держава є найважливішим світовим надбанням, яке охоплює такі вузлові складові як верховенство права, поділ влади на гілки, існування незалежного, авторитетного та впливового суду, забезпечення законності та правопорядку, а також дисципліни. Вочевидь, всі ці іманентні властивості правової держави стосуються кожної людини, впливають на рівень її правової безпеки.

Для формування правової культури студента як суб'єкта правомірної поведінки та активного учасника різноманітних правочинів, важливого значення має змістовний блок «Правознавства», у якому розкриваються основи цивільного права (особливості реалізації цивільних правовідносин, правовий статус фізичних та юридичних осіб, поняття та особливості цивільної правосуб'єктності, об'єкти цивільних прав, речі, їх правова класифікація, поняття, види та особливості правочинів, цивільно-правові договори, право власності та інші речові права, поняття права інтелектуальної власності, спадкування за законом і за заповітом тощо).

Важливою складовою правової культури є забезпечення законслухняності, забезпечення правомірної поведінки, мінімізації аморальних учинків. У цьому аспекті важливого значення займає вивчення основ кримінального права та основ адміністративного права у частині, що стосується реалізації адміністративної відповідальності. Наведені відповідні блоки навчальної дисципліни «Правознавство» розкривають такі питання: поняття та система кримінального права України; Кримінальний кодекс України; поняття та ознаки кримінального правопорушення; склад кримінального правопорушення; види та стадії вчинення кримінального правопорушення; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; обставини, які пом'якшують та обтяжують

покарання; покарання, його мета та види; особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; поняття і види адміністративного правопорушення; поняття та особливості адміністративної відповідальності; види адміністративних стягнень; особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх.

Як видно, всі вищенаведені питання безпосередньо стосуються забезпечення правомірної поведінки кожним суб'єктом, у тому числі й студентами. Адже, кожна ситуація вимагає хоча б мінімуму правових знань, які потрібні для того, щоб поведінка була правомірною, тобто такою, що відповідає приписам чинних правових норм. Наприклад, у разі нападу на особу, остання має право на необхідну оборону шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої у конкретній обстановці для негайного відвернення або припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Остання являє собою умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання чи обстановці захисту. Тобто, у разі такої екстраординарної ситуації як напад на особу, остання повинна чинити правомірною та у відповідності до чинного законодавства, а для цього вона повинна бути як мінімум обізнана з основами такого законодавства.

Важливим аспектом становлення студента як майбутнього фахівця, що буде виконувати відповідну трудову функцію є формування правової культури у частині, що стосується його статусу як учасника трудових правовідносин. У цьому аспекті таке формування правової культури та її підвищення здійснюється за рахунок вивчення основ трудового права, де комплексно розкриваються всі необхідні для цього питання.

Отже, навчальна дисципліна «Правознавство» виступає як ефективний засіб формування правової культури у студентів не юридичних закладів вищої освіти через те, що її вивчення дозволяє отримати необхідні знання та певні практичні навички, які стосуються головних аспектів формування та підвищення правової культури. Безперечно, такого результату можна досягти лише за умови належного викладання такої дисципліни, творчого підходу до подачі відповідного матеріалу, збагачення практичними прикладами [6] та задачами як ефективним педагогічним інструментом [7], а також відповідального ставлення до навчального процесу як з боку викладачів, так і студентів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусенко А. А. Поняття та сутність правової культури студентів. *Наукові праці. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Педагогіка*. Випуск 258. Том 270. С. 27–30. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2016/270-258-5.pdf>
2. Ткаля О. В., Кутовий В. В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2021. С. 38–41.
3. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І. Основи загальної теорії права : *навчальний посібник*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 144 с.
4. Попадинець Г. Поняття правової культури як складової демократичної правової державності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Т. 7. № 1. 2020. С. 65–70.
5. Зубчевська С. В. Формування правової культури студента коледжу як складової загальнокультурної компетентності. С. 44–48. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21061/1/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%87%20%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98%20%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90.pdf>
6. Кузьменко О. В. Розвивальні практикуми з правознавства: *навч.-метод. посібник*. Харків: «Юрайт», 2022. 392 с., Кузьменко О. В. Практичні завдання з правознавства: *навч.-метод. посібник*. Харків: «Юрайт», 2019. 346 с., Кузьменко О. В. Завдання для олімпіади з правознавства як дидактична система. *Історія в рідній школі*. 2020. № 2. С. 18–28., Правознавство: хрестоматія / Упоряд. : Перевалова Л. В., Вергун В. Г., Гаряєва Г. М., Гаєвая О. В., Лисенко І. В., Кузьменко О. В. Харків: ФОРМ Панов А. М., 2019. 224 с., Тезаурус з правознавства (укр.-англ.): *навч.-метод. посібник*. / Кузьменко О. В., Перевалова Л. В., Гаряєва Г. М., Гаєвая О. В., Лисенко І. В., Ткачов М. М. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. 196 с.
7. Кузьменко О. В. Юридичні задачі як педагогічний інструмент. *Історія в рідній школі*. 2021. № 1. С. 24–30., Кузьменко О. В. Основи вчення про кримінальне правопорушення: *навч. посібник*. Харків: «Юрайт», 2021. 248 с.